

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто проблему формування культури професійного спілкування майбутніх учителів у контексті сучасної педагогічної науки. Розкрито стан дослідженості цієї проблеми у працях вітчизняних науковців. Виявлено специфічні особливості культури професійного спілкування майбутнього педагога. Наголошено на сутнісних ознаках професійного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті.

Ключові слова: культура, професійне спілкування, майбутній педагог, професійна підготовка.

На сучасному етапі культурного й державного становлення України особливої ваги набуває гуманітаризація освіти, яка передбачає формування творчої особистості. Одним із засобів забезпечення цієї потреби є науково обґрунтоване, організоване на засадах міжособистісної та суб'єкт-суб'єктної взаємодії професійне спілкування.

Педагогічне спілкування є важливим чинником удосконалення навчального процесу у вищому закладі освіти. Воно може бути зразком професійної взаємодії для студентів, оскільки науково-педагогічний працівник, організатор такого спілкування, є одночасно і викладачем, і представником певної галузі знань, певного напрямку фахової діяльності. Тому на результативність професійної підготовки впливає здатність педагога до здійснення цілеспрямованої роботи з навчання студентів професійної взаємодії.

Утім, аналіз практики діяльності сучасних вищих навчальних закладів, коментарі існуючих нормативно-правових документів, факти, узагальнення з цього приводу, наведені іншими науковцями у фахових публікаціях, дають змогу констатувати: така інтеріоризація недостатньо упорядкована, що не може гарантувати формування культурної особистості.

З цих причин процес навчання у вишах змушує всіх, хто причетний до професійної підготовки майбутніх фахівців, діяти з урахуванням нових педагогічних ідей, альтернативних концепцій, які заперечують абсолютізацію репродуктивного типу мислення та навчання.

Ця обставина стимулює інноваційний вектор розвитку педагогічної науки, в якій назріла нагальна потреба у якісному оновленні освіти, зокрема професійної.

Теоретичним підґрунтям для осмислення порушеної проблеми й вироблення методологічних засад стратегії якісного оновлення професійної освіти можуть слугувати надбання педагогічної та філософської думки.

Незважаючи на велику кількість теоретичних розробок та нагромаджений практичний досвід з проблем культури професійного спілкування,

діалогу й діалогічного спілкування, порушена проблема залишається дуже актуальною.

Мета статті – розкрити стан дослідженості питання культури професійного спілкування у працях вітчизняних науковців.

Майбутні педагоги мають бути готовими до виконання складних професійних завдань, які дедалі більше пов'язані з професійним спілкуванням. Отже, рівень професіоналізму фахівця перебуває у прямій залежності від рівня культури професійного спілкування.

Найбільша кількість праць такої спрямованості присвячена професійній комунікації педагогів (М. Васильєва, Н. Волкова, І. Комарова, В. Полторацька, С. Рябушко та ін.).

Орієнтація педагогічного процесу на особистість студента, формування її гуманістичної спрямованості, що передбачає, насамперед, розвиток діалогічної свідомості та мислення, діалогічного буття (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Біблер, І. Зязюн, С. Курганов, В. Литовський, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), сприяє вирішенню суперечностей, які існують у педагогічній практиці: між творчою природою пізнавальної діяльності та репродуктивним характером навчання, між зростанням обсягу навчальної інформації, яку студент мусить засвоїти, і недостатньо ефективними формами й методами її передачі.

Можливості діалогу як форми спілкування, стилю взаємодії, засобу взаємовпливу та взаєморозуміння висвітлюють у своїх працях Г. Андрєєва, О. Бодальов, А. Добрович, І. Зязюн, Л. Крамущенко, В. Ляудіс, Г. Сагач та ін.

Розглядаючи проблему формування культури професійного спілкування у студентів педагогічних ВНЗ, звернемося до поняття “культура” та з'ясуємо його основні характеристики. Передусім, зазначимо, що через свою багатоманітність поняття “культура” розглядається в полі дослідження філософії, історії, соціології, культурології, педагогіки тощо.

У контексті нашого дослідження важливо зупинитися на класифікації концепцій культури, розробленій представником вітчизняної культурології М. Каганом. Вона включає такі концепції:

- аксіологічна, представники якої розглядають культуру як сукупність цінностей, створених людиною;
- технологічна, коли культура визначається як специфічний спосіб діяльності людей;
- семіотична, що дає змогу розглядати культуру як сукупність знакових систем, за допомогою яких передається соціальна інформація від покоління до покоління;
- евристична, представники якої визначають культуру як характеристику творчої діяльності людини, її здатності створювати щось нове;
- сумарна, яка вважає культуру сумою різноманітних процесів і результатів діяльності людини [3].

Найбільш універсальним, на нашу думку, є визначення культури, яке інтерпретує її як “історично визначений рівень розвитку суспільства, твор-

чих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя й діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях” [5, с. 677].

Так, В. Семенов зазначає, що культура виражає “міру усвідомлення й оволодіння людиною своїм ставленням до самої себе, до суспільства, до природи, ступінь і рівень самореалізації її сутнісних потенцій”, а А. Арнольдів вважає культуру “специфічним способом людської діяльності, єдністю різноманіття історично вироблених форм діяльності, що відображають ступінь “олюднення” природи і міру саморозвитку людини”.

У контексті нашого дослідження найбільш раціональними вважаємо погляди О. Газмана на культуру як освіту, оволодіння знаннями, історично відібраними зразками діяльності та соціального спілкування. На думку ученого, культура – це те, за допомогою чого люди стають соціально активними, професійно зрілими і цілеспрямованими; культура як інструмент і результат освіти досягається за рахунок систематичного й цілеспрямованого навчання і виховання [2, с. 145].

Розглядаючи проблему культури професійного спілкування, ми встановили, що дослідники у своїх працях оперують в основному поняттям “культура спілкування”.

Стосовно ж культури професійного спілкування майбутніх педагогів, то її основою вважаємо взаємодію, яка полягає в обміні пізнавальною та емоційно-оцінною інформацією. Інформаційний обмін відбувається у вигляді обміну поняттями та образами, емоційно-оцінний – шляхом наближення або віддалення емоційних станів опонентів, а регулятивний – через синхронізацію вербальної й невербальної активності.

Ще один аспект специфіки культури професійного мовлення студентів відкриває наукове дослідження Г. Берегової з проблеми культури мовлення в діалектному середовищі, продиктоване вимогами сьогодення, оскільки перед вищою школою стоїть завдання підготувати висококваліфікованих спеціалістів, які “вільно володіють професійним мовленням: послуговуються офіційно-діловим, науковим та розмовним стилями з урахуванням територіальних діалектів; мають чітке уявлення про терміни та раціональне їх використання у професійному мовленні поряд з їх діалектними відповідниками; уміють висловлюватися на професійну тему, уникаючи змішаних і соціальних діалектизмів; мають навички культури професійного спілкування” [1, с. 5].

Варто зауважити, що науковці розглядають спілкування як необхідну умову формування, удосконалення та зростання фахівця. А кінцевим результатом процесу навчання професійного спілкування стане вироблення вербальних професійно-комунікативних умінь та навичок майбутніх педагогів, сформованість яких допоможе досягти взаєморозуміння під час встановлення професійних контактів, впливатиме на психологічний клімат у трудових колективах, суттєво сприятиме продуктивності праці.

Щодо емоційних можливостей впливу спілкування на людину, то ми звернулися до ідей В. М'ясищева [4], який, поглиблюючи зазначені дослідження у сфері психології, поширив їх на галузь фізіології. В. М'ясищев чітко визначив та систематизував психологічні умови, здатні підсилювати або послабляти ефект впливу учасників професійного спілкування один на одного. Для цього він вивчав словесний вплив однієї людини на іншу: "Слово виявляється найпотужнішим фізіологічним чинником, здатним, як показали біотоки, змінювати діяльність мозку до патологічного ступеня" [4, с. 31].

Розгляд досліджень з проблем міжособистісних контактів і взаємодії засвідчив, що вчені виявляють тісні взаємозв'язки різних чинників, які впливають на формування культури професійного спілкування.

Учені довели, що зміст професійного спілкування фахівця зумовлюють функціональні особливості та галузева специфіка його професійної діяльності.

Орієнтація на поліфункціональність спілкування дає викладачеві змогу організувати взаємодію на заняттях і поза ними як цілісний процес: не обмежуватися плануванням лише інформаційної функції, а створювати умови для обміну ставленнями, переживаннями; допомагати кожній особистості гідно самоствердитися в колективі, забезпечуючи співробітництво і співтворчість в аудиторії.

Спілкування педагога зі студентами є специфічним, адже за статусом вони виступають з різних позицій: викладач організовує взаємодію, а студент її сприймає та включається в неї. Треба допомогти йому стати активним співучасником педагогічного процесу, забезпечити умови для реалізації його потенційних можливостей, тобто суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних відносин.

Суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування – це принцип його ефективної організації, що полягає в рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності викладача й студентів, у взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Головними ознаками професійного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити й розуміти співрозмовника; самооцінне ставлення до іншого. Ураховуючи право кожного на вибір, ми не повинні нав'язувати свою думку іншому, а допомогти йому обрати власний шлях вирішення проблеми. У конкретній ситуації це може реалізуватися за допомогою різних прийомів.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників. Хоча викладач і студенти нерівні соціально (різні життєвий досвід, ролі у взаємодії), проте для забезпечення активності останніх, через яку ми можемо сподіватися на розвиток їх особистості, слід уникати домінування педагога й визнавати право студента на власну думку, позицію, бути готовим самому також змінюватися. Студенти хочуть, щоб з ними радилися, зважали на їхні міркування, отже завдання викладача – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника. Це діалог за законами взаємної довіри, коли партнери дослухаються один до одного, поділяють почуття, співпереживають.

4. Нестандартні прийоми у процесі навчального діалогу, що є наслідком відходу від суто рольової позиції викладача.

Висновки. Зміст сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчує, що проблема формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів є багатоаспектною. Різноманітні підходи до культури професійного спілкування ґрунтуються на гуманістичних ідеях філософської й педагогічної думки. Дійсно, незаперечним є той факт, що високий рівень культури професійного спілкування стає вкрай необхідним для успішної професійної діяльності та кар'єри, полегшення встановлення контактів і вирішення професійних завдань, розвитку продуктивного мислення, творчого підходу до реалізації професійних намірів. Питання пошуку шляхів формування культури професійного спілкування в навчально-виховному процесі педагогічних ВНЗ потребують подальшого вивчення.

Список використаної літератури

1. Берегова Г.Д. Формування культури мовлення студентів-аграрників в умовах нижньонаддніпрянських говірок : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання (з галузей знань) / Г.Д. Берегова. – Херсон, 2003. – 18 с.

2. Газман О.С. Воспитание: цели, средства, перспективы / О.С. Газман ; [под ред. А.В. Петровского]. – М., 1989. – С. 224–232.

3. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.

4. Мясищев В.Н. О взаимосвязи общения, отношения и отражения как проблемы общей и социальной психологии / В.Н. Мясищев // Социально-психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития контактов между людьми. – Л. : Педагогика, 1970. – 185 с.

5. Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет : А.М. Прохоров (пред.). – М. : Советская энциклопедия, 1982. – 1600 с.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2013.

Северинюк В.М. Сущность и особенности культуры профессионального общения будущих учителей в контексте современной педагогической науки

В статье освещена проблема формирования культуры профессионального общения будущих учителей в контексте современной педагогической науки. Раскрыто состояние изученности данной проблемы в работах отечественных ученых. Выявлены специфические особенности культуры профессионального общения будущего педагога. Акцентировано на сущностных признаках профессионального общения на субъект-субъектной основе.

Ключевые слова: культура, профессиональное общение, будущий педагог, профессиональная подготовка.

Severyniuk V. The essence and characteristics of culture of professional communication of the future teachers in the context of contemporary pedagogy

In the article the problem of creating a culture of professional dialogue future teachers in the context of modern pedagogy. Opened state of knowledge of the problem in the work of scientists.

Specified theoretical ideas about the nature and structure of the phenomenon of culture of professional communication, be characterized its features.

Found that the pedagogical communication is an important factor in improving the educational process in higher education. It can be a model of professional interaction for students as research and teaching staff, the organizer of this communication is both a teacher and a representative of a particular area of expertise, specific professional activities. It is proved that the effectiveness of training affects the ability of the teacher to implement a focus for teaching students professional interaction.

Consideration of the above studies on interpersonal communication and interaction revealed the relationship and interaction of the various factors that influence the creation of a culture of professional communication.

Scientists have proved that the content of professional communication due to the functional features and its industry-specific professional activities.

It is established that focus on multifunctionality communication gives the teacher the opportunity to organize the interaction in the classroom and outside as the whole process: planning is not limited to only the information function, and create the conditions for the exchange of relationships, experiences, to help each person with dignity assert himself in the team, ensuring collaboration and co-creation in the audience.

It is proved that the teacher communication with students is specific, because they act on the status from different perspectives: the teacher organizes the interaction, the student perceives it and is included in it. We must help him to become an active partner of the pedagogical process, to ensure the conditions for the realization of its potential.

Key words: *culture of professional communication, the future teacher, professional training.*